

ἀκρα φιλοτιμία καί φιλοξενία ή έπιδειχθεΐσα έκ μέρους τών τοπικών παραγόντων άπετέλεσαν ένα δείγμα ίκανοποίησεως καί άμοιβής αλλά καί δίψας τής έλληνικής περιφερείας γιά περισσότερη καί καλύτερη πνευματική τροφή. Ή άναμενομένη δημοσίευση τών Πρακτικών του Συμποσίου θά παράσχη τήν εύκαιρία γιά μία πληρεστέρα άξιολόγηση τών έπιστημονικών πορισμάτων αυτού.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΚ. ΚΟΥΤΡΑΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΟ
«ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ»
(19-21 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1986)

Η Ομάδα Πρωτοβουλίας «Επιστήμη και Κοινωνία» (Ο.Π.Ε.Κ.) οργάνωσε ένα τριήμερο συνέδριο με θέμα «Μαρξιστική μεθοδολογία και κοινωνικές επιστήμες» μεταξύ 19 και 21 Σεπτεμβρίου 1986. Τους συνέδρους χαιρέτησε ο Πρόεδρος της Ο.Π.Ε.Κ. κύριος Πέτρος Γέμτος, Καθηγητής στο Οικονομικό τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μίλησαν διαδοχικά οι εξής καθηγητές: Τ. Μπουγάς από το Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ν. Βεντούρης από το Πανεπιστήμιο Tübingen, Μ. Νεμππί από το Πανεπιστήμιο Laval στον Καναδά, Ρ. Birnbaum από το Παν/μιο Παρισίων Ι, Ρ. Φακιολάς από το Ε.Μ.Π., η κα Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη από το Παν/μιο Αθηνών, ο Η. Κατσούλης από την Πάντειο Ανωτάτη Σχολή, ο Α. Flew από το Παν/μιο του Reading, ο F. Eidlin από το Παν/μιο Guelph στον Καναδά, ο Α. Μπαγιόνας από την Πάντειο, ο Π. Χριστοδουλίδης από τη Σχολή Καλών Τεχνών, ο Π. Γέμτος από το Παν/μιο Αθηνών και ο Ειδικός Επιστήμων στο Παν/μιο Αθηνών Δ. Δημητράκος, που ήταν και ο κύριος οργανωτής του Συνεδρίου.

Το Συνέδριο κάλυψε προβλήματα ερμηνείας της μαρξιστικής θεωρίας και εφαρμοσιμότητάς της στις κοινωνικές επιστήμες καθώς και σχέσης του μαρξισμού ως ιδεολογίας μεθοδολογίας με την επιστήμη, όπως είναι το πρόβλημα της αξιολογικής ουδετερότητας, ιστορίας και ιστορικισμού, της σχέσης μαρξισμού και σύγχρονης επιστημολογίας κτλ.

Το Συνέδριο διεξήχθη στο ξενοδοχείο ROYAL OLYMPIC, που ήταν και ο τόπος διαμονής των ξένων συνέδρων. Η προσέλευση του κοινού ήταν πυκνή και η συζήτηση που διεξήχθη ήταν ζωνρή και σε υψηλό ακαδημαϊκό επίπεδο.

ΔΡ Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ
ΕΙΔΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΜΕ ΘΕΜΑ: «Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ»

Ιδιαίτερη επιτυχία σημείωσε το Τρίτο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας με θέμα «Η Διαλεκτική», που οργανώθηκε από την Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, σε συνεργασία με τη Φιλοσοφική Εταιρεία Κύπρου και το Διεθνές Δημοκρίτειο Ίδρυμα και διεξήχθη σε αίθουσες του Πανεπιστημίου Αθηνών από τις 25 έως τις 28 Σεπτεμβρίου 1986. Συμμετείχαν μια πλειάδα επιστημόνων, πανεπιστημιακών και μη, και παρατηρήθηκε αθρόα προσέλευση του ευρύτερου κοινού.

Η επίσημη πανηγυρική του Συνεδρίου έγινε στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστη-

μίου με προσφωνήσεις του Προέδρου της οργανωτικής επιτροπής Καθηγητή Κ.Ι. Βουδούρη, Προέδρου της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας, του Δρα Ι. Κουτσάκου, του Καθηγητή Λ. Κογκέτσωφ, Αντιπροέδρου του Διεθνούς Δημοκρατείου Ιδρύματος, του Αντιπρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή Νεγρεπόντη, και εκπροσώπων του Δημάρχου Αθηναίων κ. Δ. Μπή και της Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών κας Μελίνας Μερκούρη.

Στη συνέχεια, κατά την πρώτη συνεδρία με πρόεδρο τον ακαδημαϊκό καθηγητή της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ευάγγελο Μουτσόπουλο και με γραμματέα τον Δρα Δημήτριο Παπαδή, συντάκτη του Κέντρου Έρευνας της Ελληνικής Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Αθηνών, μίλησαν ο ακαδημαϊκός, καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος και ο Πρόεδρος της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Βουδούρης. Ο καθηγητής Δεσποτόπουλος επεχείρησε μια διεξοδική αναδρομή στην πλατωνική αντίληψη της διαλεκτικής και αναφέρθηκε στην μεγάλη σημασία της για τον φωτισμό της πολιτικής θεωρίας και πράξης. Ο καθηγητής Βουδούρης έθεσε ορισμένα καίρια εισαγωγικά ερωτήματα σχετικά με τη φύση, την εγκυρότητα και τα όρια του διαλεκτικού λόγου και επεσήμανε κατ' αυτό τον τρόπο τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές του προβληματισμού με αντικείμενο τη διαλεκτική.

Την Παρασκευή 26 Σεπτεμβρίου κατά την πρωινή συνεδρία προήδρευσε η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Τερέζα Πεντζοπούλου Βαλαλά με γραμματέα τον Δρα Στέλιο Βιρβιδάκη καθηγητή του Αμερικανικού Κολλεγίου Ελλάδος. Πρώτος ομιλητής ήταν ο καθηγητής φιλοσοφίας του Pennsylvania University κ. Αλέξανδρος Νεχάμας ο οποίος παρουσίασε τις κυριότερες πτυχές του προβλήματος διαχωρισμού και αντικειμενικού καθορισμού της αντίθεσης φιλοσοφίας και σοφιστικής στον Πλάτωνα και υπογράμμισε τα κοινά στοιχεία σωκρατικής διαλεκτικής και σοφιστικής εριστικής, αντιλογικής μεθόδου. Ο Δρ Κωστής Κωβαίος, στη συνέχεια, πρότεινε μια νέα ερμηνεία του νοήματος της διαλεκτικής του Ηρακλείτου σε σύγχρονα πλαίσια, και την επανεκτίμηση και αναθεώρηση της ποππεριανής κριτικής του Ηρακλείτου. Ο επίκουρος καθηγητής Κώστας Χατζηστεφάνου, Γενικός Διευθυντής του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' προσέφερε μια διεισδυτική ανάγνωση του Φαίδρου, φανερώνοντας ουσιώδεις διαστάσεις της πλατωνικής διαλεκτικής. Ο καθηγητής Γεώργιος Αντωνόπουλος της ΠΑΣΠΕ που ακολούθησε ασχολήθηκε με γενικές κριτικές παρατηρήσεις πάνω στη διαλεκτική ως θεωρητική και ερμηνευτική πορεία. Στον Αριστοτέλη στράφηκε η προσοχή του επίκουρου καθηγητή Κυριάκου Κατσιμάνη, μόνιμου παρέδρου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ο οποίος αναζήτησε στοιχεία διαλεκτικής σύνθεσης στην αθροιστική θεωρία των *Πολιτικών*. Ακόμη, ο Δρ Φίλιππος Καργόπουλος, Λέκτορας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εξέτασε τη σημασία της αριστοτελικής αντίληψης για τη διαλεκτική μέθοδο σε αντιπαράθεση με τη ρητορική αλλά και με την μέθοδο της επιστήμης. Το μέλος του ΕΔΠ του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου κ. Βασίλης Καρασμάνης ανέλυσε την εφαρμογή της υποθετικής μεθόδου, ως μιας φάσης της πλατωνικής διαλεκτικής, στην *Πολιτεία*. Ο κ. Γεώργιος Καράλης συζήτησε τη σχέση του αξιώματος της συνέχειας με τη διαλεκτική στην αρχαία φιλοσοφία. Η δις Βούλα Τσούνα, υποψήφια διδάκτωρ φιλοσοφίας, εισηγήθηκε μια νέα αποτίμηση της στωικής διαλεκτικής στο φως της ερμηνείας βασικών χωρίων σχετικών με τους ορισμούς της διαλεκτικής, και στα πλαίσια της μελέτης των ερίδων των στωικών με τη σκεπτική Ακαδημία. Τέλος η δις Μαρία Κουτλούκα, μέλος του ΕΔΠ του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, προσπάθησε να καταδείξει την έκταση της διαφοράς της εγγελιανής από τη μαρξιστική διαλεκτική μέσα από την αντιμετώπιση του ζητήματος του διαλεκτικού σχήματος έλξη-άπωση στο Δημόκριτο και τον Επίκουρο.

Το ίδιο απόγευμα ο Δρ Στέλιος Βιρβιδάκης επιδίωξε την επανατοποθέτηση ορισμένων επιχειρημάτων της υπερβατολογικής διαλεκτικής της *Κριτικής του Καθαρού λόγου*

σε νεώτερες βιτγκενσταϊνικές βάσεις. Ο Δρ Ιωάννης Κουτσάκος διερεύνησε το πλέγμα των κεντρικών Κατηγοριών που υποβαστάζουν τη Διαλεκτική Οντολογία στο Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, και τον Έγκελο. Ο καθηγητής Γρηγόριος Κωσταράς επιχείρησε μια εμβάθυνση στα ζητήματα της διαλεκτικής της υπάρξεως. Ο συγγραφέας Χρήστος Μαλεβίτσης σκιαγράφησε τις σχέσεις μυθικού και πραγματικού στοιχείου στη διαλεκτική του Εγέλου, ενώ ο Δρ Δημήτριος Μούκανος, Λέκτορας του Πανεπιστημίου Αθηνών, στην ανακοίνωσή του υποστήριξε την άποψη ότι η εγελιανή έννοια της άρνησης προκύπτει από την έννοια της *αντίφασσης* και όχι από την έννοια της *αντίθεσης*. Ο Δρ Γεώργιος Καραγιάννης, Διευθυντής ΣΕΛΜΕ Λάρισας, εξέτασε την θεώρηση της εγελιανής και της μαρξιστικής διαλεκτικής κάτω από το πρίσμα της φιλοσοφίας του Bergson. Προήδρευσε ο Καθηγητής Ιωάννης Στράγγας του Πανεπιστημίου Θράκης και γραμματέας ήταν ο Δρ Φίλιππος Καργόπουλος. Το βράδυ της Παρασκευής ο δήμαρχος Αθηναίων δεξιώθηκε τους συνέδρους στο Δημαρχείο. Κατά τη δεξίωση απονεμήθηκε Βραβείο στην Εταιρεία για την προσφορά της στην φιλοσοφική παιδεία.

Η πρωινή συνεδρία της 27ης Σεπτεμβρίου —με προεδρεύοντα τον Δρα Κουτσάκο και γραμματέα τον Δρα Μούκανο—, ξεκίνησε με ανακοίνωση της καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κυρίας Τερέζας Πεντζοπούλου-Βαλαλά, η οποία οριοθέτησε τη σχέση αλληλοσυμπληρώσεως διαλεκτικής σκέψης και φιλοσοφικού στοχασμού. Ο κ. Μανώλης Μαρκάκης μίλησε στη συνέχεια εισηγούμενος διεξοδικές παρατηρήσεις πάνω στην εγελιανή διαλεκτική με αφετηρία την αναφορά στην κρίσιμη έννοια του *Aufheben*. Ο καθηγητής της φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Ευτύχης Μπισσάκης επεχείρησε να υποστηρίξει τη νομιμότητα της διαλεκτικής της φύσης, ενώ ο κ. Γεώργιος Στολάκης, υποψήφιος διδάκτωρ φιλοσοφίας, ασχολήθηκε με την αξιολόγηση των δυνατοτήτων της διαλεκτικής σχετικά με την αντιμετώπιση του κβαντομηχανικού αδιεξόδου της νεώτερης φυσικής. Η Επίκουρη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κα Αλεξάνδρα Δελγιγώρη θέλησε να υπεραμυνθεί της επιστημονικότητας της διαλεκτικής στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Ο Λέκτορας του Πανεπιστημίου Αθηνών Δρ Μάριος Μπέγζος ανέλυσε τη φυσική φιλοσοφία του Β. Χαϊζενμπεργκ ως μια σύγχρονη σημαντική αντίληψη της διαλεκτικής της φύσης. Ο Δρ Διονύσιος Λιβέρης προσέφερε μια συνοπτική αποτίμηση της συμβολής της διαλεκτικής στην επιστημονική εξέλιξη. Ο κ. Πανατζής Τσελεμάνης, υποψήφιος διδάκτωρ φιλοσοφίας, αποπειράθηκε να συγκρίνει τις προοπτικές ουσιαστικής στήριξης του ρεαλισμού από τις αναλυτικές θεωρίες του νοήματος με τους ρεαλιστικούς ισχυρισμούς των διαλεκτικών φιλοσόφων. Ο Δρ Δημήτριος Δημητράκος, ειδικός επιστήμονας του Πολιτικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών, παρουσίασε μια σύγχρονη κριτική της μαρξιστικής διαλεκτικής, ενώ ο Δρ Θ. Σταυρόπουλος πρότεινε μια γενική προσέγγιση στην ιστορία της νεότερης διαλεκτικής μετά τον Hegel και τον Marx.

Κατά την απογευματινή συνεδρία την οποία διέυθυνε ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Βασίλειος Κύρκος, με γραμματέα τον Δρ Κλείτο Ιωαννίδη, μέλος Δ.Σ. της Φ.Ε.Κ., πρώτοι μίλησαν ο καθηγητής Παύλος Χριστοδουλίδης της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών και ο Δρ Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, μέλος του Ε.Δ.Π. του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου. Ο καθηγητής Χριστοδουλίδης επεξεργάστηκε βασικά σημεία κριτικής της διαλεκτικής από τη σκοπιά της σύγχρονης λογικής και ο Δρ Αντωνόπουλος, εξετάζοντας την τρίτη μορφή, εξήγησε γιατί θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ως υποπερίπτωση ή παράγωγο της διαλεκτικής. Ακολούθησε η διαγραμματική ανάλυση των θεμελιωδών στοιχείων της σύγχρονης τυπικής λογικής από ομάδα εργασίας αποτελούμενη από τους μαθηματικούς καθηγητές του Πανεπιστημίου Πατρών κ. Λάμπρο Ντόκα, του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης κ. Λ. Κογκέτσωφ και του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ανδρέα Ζαχαρίου. Κατά την ανάλυση αυτή έγινε σαφής αντιδιαστολή της επιστήμης

της τυπικής λογικής προς την προτεινόμενη από ορισμένους φιλοσόφους «διαλεκτική λογική», και αναφορά στη δυνατότητα ελέγχου της τελευταίας. Ακόμη, ο Επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Δημήτριος Κούτρας ασχολήθηκε, στην ανακοίνωσή του, με το πρόβλημα της διαλεκτικής της εργασίας στον Έγελο, ενώ ο Λέκτορας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, προσπάθησε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της διαλεκτικής της «αρνητικής» στα πλαίσια της κριτικής θεωρίας του Theodor Adorno.

Την Κυριακή 28 Σεπτεμβρίου, τελευταία ημέρα του Συνεδρίου πρόεδρος ήταν ο καθηγητής κ. Γεώργιος Μποζώνης, του Πανεπιστημίου Αθηνών, και γραμματέας ο Δρ Ιωάννης Δελής του Πανεπιστημίου Πατρών. Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Γεώργιος Καββαδίας περιέγραψε τον σημαντικό ρόλο της διαλεκτικής μεθόδου στην κοινωνιολογία. Ο τέως βουλευτής κ. Ασημάκης Φωτήλας συζήτησε τις σύγχρονες αντιλήψεις της διαλεκτικής κατά την εφαρμογή τους στο χώρο των οικονομικών και κοινωνικοπολιτικών φαινομένων. Ο κ. Σωκράτης Δεληβογιατζής, επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, προσπάθησε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της διαλεκτικής στο φως των νεώτερων εξελίξεων της «σκέψης της διαφοράς» και της κριτικής της φιλοσοφίας της ταυτότητας που καταγράφονται από ορισμένους φιλοσόφους της εποχής μας.

Ο Δρ Κώστας Μιχαηλίδης, (τ. Πρόεδρος της ΦΕΚ) υπογράμμισε την αντιπαράθεση ερμηνευτικής και διαλεκτικής, τονίζοντας τις διαφορές τους, αλλά επεσήμανε και τους πιθανούς συσχετισμούς, που μπορούν να θεμελιωθούν σε αναλογίες και ομοιότητες. Ο επίκουρος Καθηγητής Δρ Ιωάννης Πανέρης αναφέρθηκε στο θέμα της σχέσης διαλεκτικής και χρόνου, παραπέμποντας στα πλατωνικά κείμενα. Ο επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Ιωάννης Τζαβάρας ανίχνευσε τη διαλεκτική κίνηση στη φιλοσοφία της τέχνης του Martin Heidegger, και η αναπληρώτρια καθηγήτρια του ιδίου Πανεπιστημίου κα Δραγώνα Μονάχου παρουσίασε μια νέα διαμόρφωση της διαλεκτικής μεθόδου στην ηθική μέσα από τη φιλοσοφία του Alan Gewirth. Ο κ. Ευάγγελος Αθανασόπουλος, μέλος του ΕΔΠ του Πανεπιστημίου Αθηνών, εξέτασε τις σχέσεις διαλεκτικής και ποιητικής. Τέλος η Δρ Άννα Κελεσίδου, διευθύντρια του ΚΕΕΦ της Ακαδημίας Αθηνών και Γενική Γραμματέας της ΕΦΕ, πραγματοποιήθηκε η διερεύνηση του ρόλου της διαλεκτικής για την κατανόηση των βασικών μορφών της ανθρώπινης ελευθερίας.

Το Συνέδριο έκλεισε με απολογισμό και τις τελικές παρατηρήσεις του Καθηγητή Κων. Βουδούρη, Προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής.

Όπως έγινε, πιστεύω, φανερό από την σύντομη αυτή παρουσίαση των θεμάτων των ανακοινώσεων των συνέδρων, το πρόβλημα της διαλεκτικής διερευνήθηκε σε βάθος από πολλές πλευρές. Θετικές και αρνητικές εκτιμήσεις, ιστορικές αναδρομές και αναλύσεις κειμένων αλλά και συγχρονικές συστηματικές προσεγγίσεις έδωσαν την ευκαιρία σε όλους όσους μετέσχαν ή και απλά παρακολούθησαν το τρίτο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας, να αποκομίσουν μια πλούσια διανοητική εμπειρία. Οι συζητήσεις που ακολούθησαν τις ανακοινώσεις ήταν ζωηρές και γόνιμες. Η ποικιλία και το ενδιαφέρον των εισηγήσεων δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την πρόοδο του φιλοσοφικού διαλόγου. Θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα η παρουσία πολλών αξιόλογων νέων επιστημόνων ανάμεσα στους ομιλητές αλλά και στο ακροατήριο, καθώς και η προσέλευση και συμμετοχή πλήθους κοινού και φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Αξίζει ξεχωριστός έπαινος στους διοργανωτές του Συνεδρίου και κυρίως στον Πρόεδρο της Φιλοσοφικής Εταιρείας καθηγητή Κωνσταντίνο Βουδούρη για το λαμπρό αυτό Συνέδριο.